

Melyik szem a jobb?

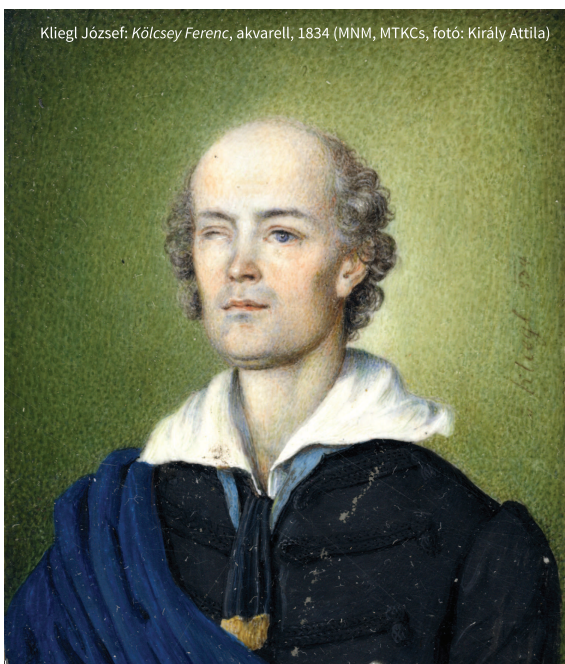
CSORBA SÁNDOR

A mikor Kazinczy Ferenc arról érdeklődött Kölcseytől, hogy miféle pályát kíván választani, bizonyosan meglepődve olvasta a 24 éves ifjú magyarázkodó sorait: „Szerfelett puha vagyok, s ezen rövidlátású szem, ezen többnyire zúgó fej azt tesz, hogy félrelépjek minden társaságba, hol nagyon ismeretes emberekre nem találhatok. Enélkül régen kerestem volna itt a vármegyében magamnak hivatalt, csakhogy munkátlan ne legyek!” Egyelőre valóban nem keresett magának hivatalt, de társaságokba eljárókat Álmosdon is, ahol lakott és Pesten is, ahol letelepedni kívánt. Így nyílt alkalmá egyszer Berzsényi Dánielnek, másszor Toldy Ferencnek arra, hogy találkozzék vele. Berzsényi Kazinczynak fogalmazott levelében azt mondta róla, hogy kamuti szemében semmi jót nem látott, azaz sunyiságot látott, amikor a pesti kávéházban mutogatta neki a verseit. A róla írott 1817-es kritikája pedig jelzi, hogy rossz ember, s minthogy építeni nem tud, rontani akar. Toldy is némi előítéllettel vette szemügyre Kölcseyt Vörösmarty, Fáy András, Szemere Pál és Stettner György társaságában. Csakhogy ő ifjúkora követendő példaképét látta benne. Azt mondja el ugyanis a Bajzát tudósító levelében, hogy Kölcseynél különösebb alakot még soha nem látott, tudniillik nagyon sovány és törekeny testű, ádámalmája erősen kiálló, s bár kopasz, szinte a nyakába ér a tarkóját övező szőke hajkoszorú. Tüzetesen vizsgálta a fejét, azt vette észre, hogy az olyan, mint Szókratészé, vagyis annyira előredomborodik a koponyája, hogy szinte árnyékot vet az egész arcára. Úgy látta, hogy szemei mélyen bemerülnek a fejébe, s a jobb világtalan, a balt pedig annyira behunyva tartja, hogy nem lehet tudni, mikor kire néz. Arca mindig sápadt és mintha cinikus vonásokat rejtene. Ha megszólal, közepszerű hangmagasságban, lassú tempóban beszél, és húzza a szavakat.

Einsle, Anton: *Kölcsey Ferenc*, 1835, olaj, vászon, 66 x 52,5 cm, 1835, részlet (Magyar Tudományos Akadémia, Művészeti Gyűjtemény, fotó: Szelenyi Károly, Magyar Képek)

Kliegl József: *Kölcsey Ferenc*, akvarell, 1834 (MNM, MTKCs, fotó: Király Attila)

Ezek ismeretében alighanem elbizonytalanodunk, ha az utóbbi évtizedek irodalmi lexikonjait forgatva megállunk a Kölcsey szócikkénél. Az 1963-as azt írja, hogy „az árva, bal szemére himlőben megvakult (Schwerdgebürth metszete tévesen jobb szemére mutatja világtalannak), félénk, gyenge testalkatú s vérzékeny gyermek magánosan nevelkedett a debreceni kollégiumban.” Az 1994-esben pedig azt olvashatjuk, hogy „kisgyermekként himlő következtében bal szemére megvakult.” Mi történt az elmúlt másfél századnyi idő alatt? Bal szemének látjuk azt, amit Toldy jobb szemnek látott? A válasz roppant egyszerű, mindkét szerző ugyanarra a forrásra támaszkodva alakította ki véleményét. És ami a rejtélyes, valamilyen okból annak a Toldynak változott meg a véleménye, aki korábban mást állított. Az élő Kölcseyt szemlélve a jobb szemét mondta hibásnak, amikor azonban metszeten látta viszont, a bal szemét jelölte meg világtalannak. *Kölcsey minden munkáinak* 1859-es kiadásához mellékelte a költőt ábrázoló metszetet és a róla szóló korábban készített dolgozatát is. A kép és az írás szembetűnő ellentmondását lábjegyzetben oldotta fel azt írván, hogy

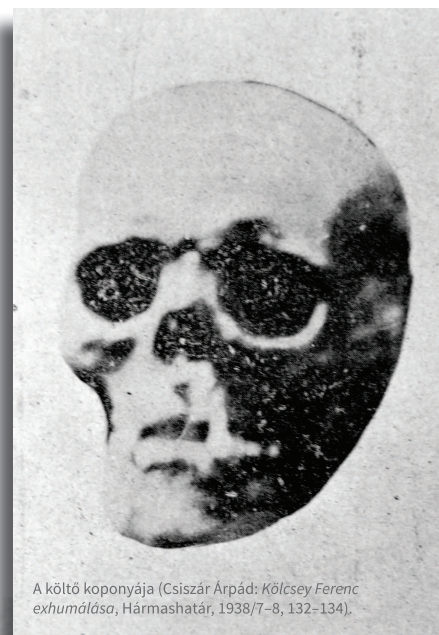
Dienes János: Kölcsey Ferenc, olaj, vászon
(Álmosd, Kölcsey Ferenc Emlékház, fotó: Orbán Domonkos)

a Schwerdgeburth által metszett arckép megfordítva adván a rajzot, a jobb szemet mutatja hibásnak.

Mi is hát az igazság Kölcsey Ferenc szemének ügyében?

Tudtuk, hogy 1832-ben négy hétig vakon botorkált a szobájában. Az történt vele, hogy egy pohár eltört, s mintegy háromcentis sebet ejtett a bal szeme fölött a homlokán, minek következtében úgy bedagadt az ép szeme, hogy sem írni, sem olvasni, sem pedig az akadémiai nagygyűlésre elutazni nem tudott. A barátokat tudósító Nagy Ignác joggyakornok a bal szem fölött esett sérülésről ír, ahogyan a bal szemet látja épnek a Kölcsey arcvonásait megörökítő festők mindegyike is. Közülük két szignózott arcmás ma is megvan, az egyik Pozsonyban készült 1834-ben, a másik Pesten vagy Budán 1835-ben. Az elsőt az országgyűlési ifjúság készítette, majd litografáltatta Kliegl Józseffel, az utóbbit Bajza József

A költő koponyája (Csiszár Árpád: Kölcsey Ferenc exhumálása, Hármashatár, 1938/7-8, 132-134).

rendelte meg Einslétől az 1836. évi Aurora című zsebkönyve készítenő metszet számára. Mindkét sokszorosítás több példányt eredményezett, s a közvélemény elégedetten vette birtokba őket, Kölcsey ismerősei pedig dicsérőleg szóltak mind a képekről, mind a sokszorosított darabokról. Azaz mégsem egészen, mert a Bajza kezdemé-

nyezte kidolgozásba hiba csúszott. Erről a kiadó a közönséget, ő maga pedig Kölcseyt értesítette, s mindketten deklarálták, hogy a tökéletes Einsle-képről készült kitűnő Enderrajz alapján dolgozó metsző tökéletlen képet készített. Egyben ígérték, hogy a weimari Schwerdgeburthot kéri meg az acélmetszet kivitelezésére, amelynek eredményeként aztán a Kliegl-féle akvarell és litográfia mellett az Einsle–Ender–Schwerdgeburth-változat is Kölcsey bal szemét mutatja egészségesnek.

Ezek után akár azt is mondhatnánk, hogy aki nem hiszi, járjon utána, de ezzel nem valamiféle mesei fordulatot kívánnánk felidézni. Inkább arra szeretnénk felhívni az olvasók figyelmét, hogy érdemes szembenézni a tényekkel: az Einsle-féle festménnyel az Akadémia Tudós klubjában és Kliegl akvarelljével a Magyar Történelmi Képcsarnokban. A színes képek megejtő látványt nyújtanak, s abban az élményben részesítik szemlélőiket, hogy Kölcsey az ép bal szemével tekint vissza rájuk. Ugyancsak ezt bizonyítja a Kölcsey koponyájáról 1938 augusztusában készült felvétel is, amikor halálának százados évfordulóján exhumálták a holttestet, és új helyen temették el, a ma is meglévő síremléket állítva emlékének. A csekei sírkertben az egykori tisztiorvos tartja kezében a koponyát, s látható, hogy a bal szem ürege nagyobb, mint a másik. Ennek az az oka, hogy az élet nélküli szemgolyó nem fejlődött, s így nem bővült a szemürege sem, mégpedig picí gyermekkorától kezdve nem, amikor a himlő következtében elvesztette jobb szeme világát.

De hogyan nézzünk szembe Toldy Ferencnek az irodalmi köztudatban erősen meggyökeresedett véleményével? Talán elég annyit tudomásul vennünk, hogy miként olykor Homérosz is elszundikált, Toldyt is megcsalta az emlékezete. Méghozzá kétszeresen: az egykori találkozást és a Bajza-féle metszeti eljárás bonyodalmait illetően is, vagyis akkor írta le a valóságot, amikor Kölcseyt látva a bal szemét jelölte meg épnek, s azt is hozzátette, hogy színére nézve olyan, mint az övé.

Dr. Ascher Kálmán tisztii főorvos a falubeliek gyűrűjében, kezében a költő koponyája (Száz magyar falu könyvesháza, Szatmárcseke, szerk. Németh Péter, 2007)